

«ЖУРНАЛІСТЫКА МІРУ» Ў ВАЕННЫХ РЭПАРТАЖАХ МАРТЫ ГЭЛХАРН

К. М. Бандурына

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, г. Мінск;

krismonstr.by@gmail.com;

навук. кір. – Г. М. Бутырчык, канд. філал. навук, дацэнт

У дадзеным артыкуле разглядаюцца ваенныя рэпартажы М. Гэлхарн з пункту гледжання прычынаў міратворчай журналістыкі. Праз ключавыя аспекты пабудовы тэксту паказваецца неаспрэчнае практычнае значэнне праведзенай М. Гэлхарн працы па стварэнні ў чытача аб'ектыўнай карціны рэчаіснасці і непрыняцця вайны як такой. Публіцыстыка М. Гэлхарн на постсавецкай прасторы ў такім ключы разглядаецца ўпершыню.

Ключавыя словы: «журналістыка міру»; «журналістыка вайны і гвалту»; ваенны рэпартаж; моўная агрэсія.

Сусветная журналістыка ведае выпадкі, калі сродкі масавай інфармацыі з'яўляліся прычынай распальвання канфліктаў у тым ці іншым рэгіёне. Найбольш вядомыя з іх – генацыд у Руандзе і этнічныя чысткі ў М'янме. Часцей за ўсё гэта было звязана з няправільнай падачай інфармацыі, неправеранымі дадзенымі або заангажаванасцю журналістаў.

Дамінуючы ў сучасным свеце стыль журналістыкі вызначаецца як «журналістыка вайны і гвалту» («war/violence journalism»). Найбольш яскравы яе прыклад – афіцыйныя расійскія медыя, якія асвятляюць канфлікт на ўсходзе Украіны, узнаўленне баявых дзеянняў у Нагорным Карабаху, рух «BlackLivesMatter» («Жыцці цемнаскурых маюць значэнне») у Злучаных Штатах і нават пандэмію каранавіруса па ўсім свеце, выкарыстоўваючы «мову варожасці» і моўную агрэсію. «Журналістыка вайны» – заканамерны працяг развіцця канцэпту СМІ як інструмента прапаганды, які зараджаўся яшчэ на пачатку ХХ стагоддзя, падчас сусветных войнаў. Галоўнай функцыяй журналіста тых часоў была не аб'ектыўная падача інфармацыі, а асвятленне канфлікту з пэўнай пазіцыі – з боку аднаго з яго ўдзельнікаў ці ў адпаведнасці з пазіцыяй той дзяржавы, на якую журналіст працаваў.

Але ўжо ў той час у асяроддзі незалежных медыя сталі з'яўляцца аўтары, якія выпадалі з тэндэнцыі на агрэсіўны стыль падачы матэрыялу і рабілі стаўку на іншы бок – мірны. Менавіта яны стаялі ля вытокаў таго, што сёння называюць «мірнай журналістыкай/журналістыкай міру» («peace journalism»).

З 1978 па 1983 гады група міжнародных арганізацый, сярод якіх былі такія вядомыя і аўтарытэтныя арганізацыі, як ЮНЭСКО і Міжнародная асацыяцыя журналістаў, правялі шэраг кансультацый, па выніках якіх склалі «Міжнародныя прынцыпы прафесійнай этыкі ў журналістыцы» – своеасаблівы «кодэкс гонару» журналіста. Гэтыя прынцыпы і сталі падмуркам для афармлення «журналістыкі міру» як асобнай з'явы ў гэтай галіне.

На думку першага дырэктара Інстытута глабальнай палітыкі і даследавання праблем міру прафесара Маджыда Тэграніяна, «мірная журналістыка» – гэта від медыя-этыкі, якая спрабуе пераводзіць канфлікты з

сілавой плоскасці ў канструктыўныя формы абмеркавання пры дапамозе канцэптуалізацыі інфармацыйных плыней, пашырэння правоў і магчымасцей усіх удзельнікаў канфлікту ў яго асвятленні, а таксама дэманструючы агульныя пазіцыі бакоў – тыя, што іх аб’ядноўваць, а не падзяляюць [1, с. 58–83].

Прынцыпы «журналістыкі міру»:

- 1) арыентацыя на аб’ектыўнае асвятленне, а не трактаванне пазіцый, адмаўленне ад негатыўных або пазітыўных маркераў, незаангажаванасць;
- 2) фокус на непасрэдных удзельніках дзеянняў, пры якім увага канцэнтруецца не толькі і не столькі на іх пакутах, колькі на спосабах іх выжывання ва ўмовах канфлікту;
- 3) адмаўленне ад экспрэсіўнай і эмацыйна-афарбаванай лексікі, забарона на выкарыстанне «мовы варожасці»;
- 4) не толькі асвятленне падзей, але і прапановы па мірным вырашэнні канфлікту [2, с. 209].

Нягледзячы на тое, што «журналістыка міру» сфарміравалася як асобная плынь у сусветнай журналістыцы адносна нядаўна, яе палажэнні актыўна выкарыстоўваліся рэпарцёрамі і карэспандэнтамі яшчэ да 70-х гадоў XX стагоддзя. Адна з самых вядомых ваенных журналістаў – Марта Гэлхарн, якая за 60 гадоў сваёй кар’еры пабывала амаль на ўсіх буйных канфліктах мінулага стагоддзя, пачынаючы ад грамадзянскай вайны ў Іспаніі і заканчваючы ўварваннем ЗША ў Панаму.

За дзесяцігоддзі працы М. Гэлхарн асвятляла канфлікты як цалкам незалежны журналіст, як журналіст з умоўна «нападаючага боку», як назіральнік з боку абаронцаў, – і заўсёды ў цэнтры ўвагі былі не баявыя дзеянні, як тое прынята ў ваеннай журналістыцы, і нават не злачынствы розных удзельнікаў, якія фіксавалі многія яе калегі. У фокусе рэпартажаў М. Гэлхарн гвалт быў толькі асяроддзем, у якім давялося выжываць звычайным людзям. «Маленькі чалавек», як сказала б яе калега, нобелеўская лаўрэатка Святлана Алексіевіч, яго праблемы і жыццё падчас вайны сталі асноўнай крыніцай даследавання знакамітай журналісткі.

Падчас грамадзянскай вайны ў Іспаніі, упершыню трапіўшы ў зону баявых дзеянняў, М. Гэлхарн адразу ж засяроджваецца на тым, як працякае жыццё ў асаджаным Мадрыдзе. Яна шпацыруе па яго вуліцах паміж абстрэламі і размаўляе з людзьмі – пра тое, што яны робяць, каб адчуваць сябе жывымі і што дазваляе ім трымацца. Паміж радкоў месцамі па-майстэрску выпісаныя голад, беспрытульнасць, забітыя людзі і разбураныя дамы, але на паверхні тэкстаў – парадаксальным чынам перш за ўсё людскія пачуцці: распач, горыч страты, безвыходнасць, упартасць і гонар.

«“Абодва мае хлопчыкі – салдаты, – сказала місіс Хернандэз. – Бацька Мігеля старэйшы, Тамаш, ён у Тартосе; і Федэрыка недзе блізу Лерыды. Тамаш быў тут на мінулым тыдні”».

“Што ён гаварыў пра вайну?” – спытала я.

“Мы, не размаўляем пра вайну, – сказала яна. – Ён гаворыць мне: “Ты як усе маці ў Іспаніі. Ты павінна быць мужнай, як і ўсе астатнія”. І час ад часу ён гаворыць пра памерлых”.

“Так?”

“Ён гаворыць: “Я бачыў шмат памерлых”. Ён гаворыць гэта, каб я разумела, але пра вайну мы не гаворым. Мае сыны заўсёды блізка да бомб”, – сказала яна сваім размытым старэчым голасам. – Калі мае дзеці ў небяспецы, не вельмі добра для мяне заставацца ў бяспецы» [3, с. 43] (Тут і далей па тэксце пераклад з англ. мой. – К. Б.). Героі рэпартажаў М. Гэлхарн часта падобныя да гэтай старой іспанскай жанчыны, якая адмаўляе сабе ў бяспецы, таму што абодва яе сыны на вайне. Для іх вайна – гэта толькі дэкарацыі, навязаны знешнімі сіламі стан рэчаў, у якіх яны вымушаныя шукаць спосабы жыць як мага больш звычайным жыццём: прыбіраць ацалелыя часткі дамоў, выстойваць чэргі па ежу, калі няма абстрэлаў, даглядаць дзяцей і пажылых людзей і не гаворыць пра смерць.

Укладаючы ў вусны простых людзей апісанні ваеннага быту, журналістка засяроджваецца на міры – спрабуе зрабіць гэта так, быццам вайны не існуе. Мова яе рэпартажаў надзвычай вобразная, калі справа тычыцца ўласных перажыванняў, і максімальна нейтральная, калі гаворка ідзе пра тое, што яна бачыць вакол сябе.

Напрыклад, апісваючы дзіцячы шпіталь у В’етнаме, дзе знаходзяцца цяжка параненыя напалмавымі бомбамі дзеці, М. Гэлхарн устрымліваецца ад ацэнак, якія маглі б быць, калі б мела месца прапаганда, – яна паказвае жудасці вайны, якія выклікаюць непрыняцце гвалту і паказваюць недапушчальнасць такіх дзеянняў: «Напалмавыя бомбы знішчылі іх вёску каля тыдня таму, ён нёс дзіця ў бліжэйшае мястэчка, і іх даставіў сюды верталёт. Дзіця крычала ад болю ўвесь тыдзень, але сёння яму лепш, ён не крычыць і не плача, толькі мяняў палажэнне цела, спрабуючы знайсці спосаб ляжаць так, каб яму не балела» [3, с. 253].

Рэпартажы М. Гэлхарн нагадваюць хутчэй нарысы, чым справаздачы з месца падзей. У іх шмат самой аўтаркі, якая з’яўляецца адначасова і назіральніцай, і ўдзельніцай гісторыі, а таму мае права і на свае думкі. Тым не менш, яна не злоўжывае гэтым правам, аддаючы месца іншым людзям. Чалавек, якому шмат давалося бачыць гвалту, забойстваў і катаванняў, застаецца ў рамках журналісцкай этыкі і не дазваляе сабе ацэнак. Жудасную вайну ў В’етнаме, дзе яе краіна выкарыстоўвае хімічную зброю супраць мірнага насельніцтва, М. Гэлхарн нейтральна назаве «новым відам вайны», у якім Злучаныя Штаты ўпершыню напоўніцу выкарыстаюць увесь патэнцыял прапаганды для таго, каб шараговы жыхар Штатаў паверыў, што «амерыканцы знаходзяцца ў В’етнаме для таго, каб дапамагаць людзям, і яны дапамагаюць людзям» [3, с. 249].

Адзіны раз, калі аўтарка адыходзіць ад прынцыпу нейтральнасці, – гэта яе асвятленне вызвалення канцэнтрацыйнага лагера Дахаў падчас Другой сусветнай вайны. Не хаваючы эмоцый ад убачанага, М. Гэлхарн апісвае голых, худых, зняможаных істот з раздаўленай воляй і годнасцю, печы крэматорыя,

кабінеты, дзе праводзіліся стэрылізацыя і кастрацыя, боксы з паддоследнымі нямецкіх урачоў, і гаворыць аб тым, што яна бачыла столькі страшнага да гэтага, але нішто не ідзе ў параўнанне з тым, што яна ўбачыла ў Дахаў, дзе забойства фашысцкіх салдат на фоне апісанага ўспрымаецца як радасць.

Але нягледзячы на відавочную эмацыйнасць, М. Гэлхарн усё-ткі не заходзіць за мяжу моўнай агрэсіі: «German soldiers» («Нямецкія салдаты») – так называе яна людзей, якія ўчынялі ўсе тыя злачынствы, сведкамі якіх яна стала. Расчалавечванне з’яўляецца адным з самых папулярных прыёмаў «журналістыкі вайны і гвалту», яно дазваляе апраўдаць любыя дзеянні ў дачыненні да бакоў канфлікту. Супрацоўнікам нямецкага канцлагера М. Гэлхарн пакідае іх абліччы і нават адносна годную, калі можна так сказаць, смерць: «апанутыя здаровыя целы нямецкіх салдат <...> былі застрэленыя, калі прыйшла амерыканская армія».

Імкнучыся заставацца як мага далей ад ацэнак і павучанняў у іншых рэпартажах, у апісанні канцлагера Дахаў М. Гэлхарн, здаецца, не стрымлівае сябе. «Прапісныя ісціны», якія ў іншым тэксце рэзалі б вуха і здаваліся б пафаснымі, тут спрацоўваюць як эффект разарванай бомбы: пасля бесстаронніх падрабязных апісанняў канцлагера, якія самі па сабе працуюць на адмаўленне ад любых падобных практык, аўтарка кароткімі хвосткімі фразамі завяршае трансфармацыю свядомасці чытача: «Мы не глядзелі адно на аднаго. Я не ведаю, як патлумачыць, але акрамя жудаснай злосці, якую ты адчуваеш, табе сорамна. Табе сорамна за чалавецтва» [3, с. 19].

«Сорам за чалавецтва» – такім мог бы быць эпіграф зборніка «The Face of War», дзе сабраныя рэпартажы М. Гэлхарн з многіх кропак свету, у якіх яна асвятляла баявыя дзеянні. Яе тэксты задоўга да афармлення плыні «журналістыкі міру» ўносілі свой уклад у вырашэнне канфліктаў і адмаўленне ад палітыкі ваеннага ўмяшання. Нягледзячы на тое, што журналістка не давала дакладных рэцэптаў выхаду з крызісу, яе погляд на вайну як на пагрозу мірнаму жыццю меў універсальны характар і мог быць сам па сабе адным з тых рашэнняў, якія неабходныя для вырашэння канфлікту: вайны не павінна быць.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Tehrani M.* Peace Journalism: Negotiating Global Media Ethics // *Politics*. 2002. N 7(2).
2. *Олейников С. В.* Миротворческий потенциал и язык конфликта современной журналистики / С. В. Олейников // *Вестник СПбГУ*, сер. 9, вып. 2, 2015. —
3. *Gellhorn M.* The Face of War / M. Gellhorn. – Granta Books, 1993.